

אורנה דונת. ממני והלאה: הבחירה בחיים בלי ילדים בישראל.
תל אביב: ידיעות ספרים. 2011. 246 עמודים

מירב אמיר*

הפרו־נטליזם (pronatalism) הישראלי לא רק מעודד את הילודה בישראל, אלא גם מפרה את תחומי המחקר שבוחנים את מרכזיותו של העיסוק בפרייון בארץ. עם זאת, ולמרות ההגות המרשימה שנכתבה על המקום החשוב שיש להורות ולוולדנות בישראל, על מנגנונים לעידוד ילודה ועל מגוון ההיבטים של תעשיית הפרייון הישראלית המשגשגת, נדמה שהאפשרות שלא להביא ילדים כמעט ואינה נידונה. הבחירה שלא להפוך להורים, או הבחירה באלההורות כפי שאורנה דונת מכנה זו, לא זכתה לנראות מחקרית ולא נבדקה כחויית חיים, לבטח לא כעמדה מוצהרת ומגובשת. במחקרים בנושא הפרייון, ההתייחסות לבחירה בחיים ללא ילדים היא אגבית, מתויגת כבחירה שאינה בת מימוש ומופיעה כלא יותר ממסמן ריק של חלופה פסולה באופן אפריורי. אבל יש מי שבוחר שלא להפוך להורה, אפילו בחברה הישראלית הלוחצת, ויש מי שמייצר באמצעות הבחירה הזאת זהות וקהילה. על כן המחקר של דונת המתפרסם בספר זה אינו רק ממלא לקונה מחקרית, אלא גם מדברר את העמדה הזאת, שוטח את ריבוי הקולות של הבוחרים שלא להיות הורים ומאפשר הסתכלות מרעננת על הפרו־נטליזם הישראלי מנקודת המבט של המסרבים לו.

בחברה פרו־נטליסטית מובהקת כמו זו הישראלית, הבחירה שלא להביא ילדים נתפסת לא רק כנונקונפורמיסטית, אלא מוגדרת כמנוגדת לאינסטינקט הטבעי ולטבע האנושי. משום כך, בחירה כזו צריכה להסביר ולהצדיק את עצמה ולגבש עמדה מנומקת, לא רק מבחינה מחקרית, אלא גם כאסטרטגיית התמודדות אל מול הציווי החברתי הנחרץ. המחקר של דונת מתמקד ברצינות זו ומציג בדיון מדוקדק, אחד לאחד, את המערך המבני של ההחלטה. את מושאי מחקרה מוצאת דונת בקהילה הווירטואלית של פורום "נשים שלא רוצות ילדים" בפורטל האינטרנט "תפוז" ובראיונות עומק שערכה עם זוגות שבחרו בחיים ללא ילדים. הקהילה הווירטואלית שבמרכז המחקר מספקת מובלעת של תמיכה הדדית, מרחב מוגן להעלות בו שאלות והתלבטויות בתוך חברה שעל פי רוב נחוית לא רק ככלתי סימפטית או ככלתי תומכת, אלא אף כעוינת. מלבד ההשפעה שיש לבחירה שלא להיות הורה על היחסים בתוך הזוגיות ועם משפחת המקור, היא חושפת את הפרט גם לאפליה בעבודה, להתערבויות מצד הסביבה הרחבה, ואף לביקורת חוזרת ונשנית מפיהם של זרים מוחלטים. דונת מביאה לקוראים את הביקורת החברתית ואת האלימות שבה היא מוטחת באלהורים הן דרך הדיווחים של החברים בפורום והן באופן ישיר על ידי ציטוט הערות מסוג זה, שמתפרצות אל הדיונים בפורום על ידי כותבים אנונימיים אקראיים.

הדיון בפורום מאפשר לחברים בו (שלמרות שמו חברים בו גם גברים שבחרו באלההורות) לשתף בקשיים ובלבטים ומעניק חיזוק הדדי. יתר על כן, כפי שמחקרה של דונת מראה שוב

* מרכז לייפר ללימודי נשים ומגדר, האוניברסיטה העברית בירושלים ומרכז מינרבה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל אביב

ושוב, פורום הדיונים הזה הוא גם מרחב שבו מתגבשת האלהורות כעמדה מנומקת, והסירוב להורות מופיע כמעריך שלם של עמדות רציונליות קוהרנטיות. עם זאת, הספר של דונת אינו מתמקד בגיבושן של קהילות וירטואליות או בתיאור חיי הקהילה המסוימת הזאת, אלא דן ברובו במעריך הנימוקים ובאופני ההסבר של אלהורים בבחירתם, וכן באופני ההתמודדות שלהם עם צורת חיים זו, שאינה נשמעת לצייוי הנורמטיבי, אולי הראשון במעלה, של החברה בישראל. אך דונת אינה מסתפקת בכך. כפי שהכותבת טוענת במפורש, הסירוב להורות נתפס לא אחת כאיום שמעמיד בסימן שאלה את הבחירה בהורות כטבעית ומוכנת מאלה. דונת, כמי שבאה לערער על אותה מוכנות מאלה, מגלמת במחקרה את הערעור הזה, הן בתוכן והן במבנה. בתוכן, מעצם הצבת הבחירה בהורות ככזו, היינו כבחירה הדורשת הסבר והנמקה; ובמבנה, בכך שהיא מציבה את שתי החלופות – את הבחירה בהורות ואת הבחירה באלהורות – כניצבות זו מול זו, כשכל אחת מהן דורשת הסברים ודיון בסיבותיה. הבניה של סימטריה זו בלב הספר מערערת על ההיררכיה המוכנת שמציבה את ההורות כברירת המחדל, או כחלופה העדיפה בהכרח.

בעוד שלפעמים נראה שהדיון על הבאת ילדים לעולם מסתכם בשאלות של סגנון חיים והעדפות אישיות, דונת מבהירה בספר שהוא נדרש בהכרח לסוגיות ליבה של הקיום האנושי. דרך הפריזמה של הדיון בבחירה בהורות עוסקת דונת בשאלות עקרוניות כגון מהו חופש; מהי בחירה; מה טבעי ומה מכותיבה לנו התרבות; מה אנחנו חשים שהוא פנימי ואתנטי, ומה קובעת לנו הסביבה; מהם אגואיזם ואלטרואיזם; כיצד מומשגת בריאות נפשית בחברה, ומדוע חריגה מנורמות מוגדרת כפתולוגיה; מה נחשב תרומה לחברה; ומה אנחנו מותירים אחרינו בלכתנו מן העולם. הדיונים בסוגיות הללו, ובייחוד הפרק האחרון, העוסק כולו בשאלות הנוגעות לחופש, מדגימים שהחשיבות של ספר זה, ובאופן כללי של הדיון על הסירוב להורות, רחבה בהרבה מתרומתו למחקר על פריון ורבייה בישראל.

ואולם, בפרק המבוא דנה דונת בהרחבה בייחודיות של הפרוינטליזם הישראלי, ואילו הישראליות של האלהורות נעדרת כמעט לחלוטין מהדיון. מבחינה תיאורטית, הדיון נשען על מחקרים שעסקו בחברות אחרות של העולם הראשון, בעיקר ארצות-הברית ואנגליה, ואין התעכבות על המאפיינים הייחודיים לתחום מחקר זה בארץ. דונת אינה מתעלמת מהיבט זה, אך טוענת שבהיעדר מחקר השוואתי, היא אינה יכולה להתעכב על הסוגיה הזאת; לכן היא מסתפקת בציון העובדה שמושאי מחקרה תופסים את המצב בארץ כשונה מבמדינות מערביות אחרות (עמ' 212). אך נדמה שאין די בכך. בהתבסס על האסופה המחקרית הנרחבת שדנה במאפיינים הייחודיים של הפרוינטליזם הישראלי, חסר בספר דיון בסוגיה זו מתוך הזווית הייחודית של המחקר. מתוך כך אפשר היה לשאול באיזה אופן הלחץ הפרוינטליסטי בחברה בישראל חורג מזה של חברות אחרות בעולם הראשון? באיזה מקום האינטנסיביות של העיסוק בוולדנות בארץ מתבטאת לא רק בכמות אלא גם באיכות? או האם אפשר להאיר פן נוסף בחברה הישראלית בעזרת הבחינה של הנושא הנידון? הכותבת נוגעת בכך בקצרה כשהיא טוענת שחריפות התגובות שעליהן מדווחים מושאי המחקר שלה מעידה אולי על הגבולות הצרים של הסובלנות ושל הכלת השונה או החריג בחברה הישראלית (עמ' 202), אך נראה שהרחבת העיסוק בנושא זה הייתה מעשירה את המחקר.

כאמור, המחקר של דונת מתבסס על ראיונות ועל ניתוח הדיונים בפורום "נשים שלא רוצות ילדים". מלבד העובדה שדונת בחרה בחירה מנומקת ובת הצדקה לראיין רק זוגות

הטרוסקסואליים שבחרו שלא להביא ילדים לעולם, המדגם של המרוויינים שלה הומוגני במובנים נוספים: כל המרוויינים הם יהודים, אשכנזים, חילונים, בני המעמד הבינוני או הבינוני-גבוה, ורובם אקדמאים (עמ' 49-50). אפשר לטעון שזו מגבלת מחקר שנובעת מנדירות התופעה בארץ או מאופן ההגדרה של מושאי המחקר, אך היה מקום לדיון נרחב יותר בספר הן על הסיבות למגבלה הזאת והן על ההשלכות של הדיון בספר על החברה הישראלית בכללותה. האם פירוש הדבר הוא שאין אלהורות בשאר הקבוצות והמגזרים בחברה הישראלית? האם רק האלהורים האשכנזים החילונים בוחרים שלא להיות הורים, וכל יתר האנשים ללא ילדים בחברה הישראלית עושים זאת מחוסר בחירה? האם זו פריבילגיה שנתונה רק לפרטים מתוך קבוצת האליטה בישראל? ניתן לראות שהמשתתפים בפורום שדונת מנתחת חורגים במאפייניהם מאלו של קבוצת המרוויינים, אך בהינתן מגבלות המחקר, היה מקום לעסוק מפורשות בשאלות של מוצא ומעמד, ולו רק כדי לתחום את מרחב החלות של המחקר.

בחלקו האחרון של הספר דונת עוסקת בשאלות של זהות. הכותבת בודקת את האפשרות לראות את הבחירה שלא להביא ילדים כמכוננת זהות מובחנת, ואף מרחיבה את הדיון לזהויות בכלל, בין שהן מאומצות מבחירה ובין שמחוסר ברירה. בהקשר הזה דונת נוגעת בקצרה גם בשאלות מגדריות ובודקת אם זו זהות שמתעצבת באופן שונה בקרב גברים ונשים, ובאיזה אופן היא מתכתבת עם זהויות אחרות. מטבע הדברים, כספר המחקרי הראשון המוקדש לנושא הזה, דונת אינה מתימרת למצות את הדיון בכל ההיבטים של התופעה. היא מעלה רבות מהסוגיות הללו אך משאירה אותן פתוחות, ובכך מבהירה לנו עד כמה חשוב להמשיך ולחקור את הסירוב להורות בישראל.